

О.М. Шевченко

ВНУТРІШНЯ ФОРМА СЛОВА ЯК ДОПОМІЖНИЙ ЕЛЕМЕНТ У ВИВЧЕННІ ОФІЦІЙНО-ДИЛОВОЇ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

В історії лінгвістичних вчень чимало праць присвячено дослідженням внутрішньої форми слова. Це, зокрема, роботи таких учених, як Г.Г. Шпет, А.Н. Баранов, Д.О. Добровольский, В. Вундт та ін. Першим, хто в XIX столітті ввів термін «внутрішня форма слова» (innere Wortform), був російський вчений О.О. Потебня. Окрім поняття «внутрішня форма слова», є ще інший термін – Innere Sprachform, що належить німецькому вченому Штейнталю і перекладається як «внутрішня форма мови», яку достеменно вивчав В. Фон Гумбольдт, проте ці два поняття мають абсолютно різний зміст. Під першим мається на увазі мотивоване значення слова (слово-сполучення) певної мови значенням його складових морфем чи вихідним значенням того ж слова, тобто образ, ідея, які були покладені в основу номінації концепту (поняття, образ). Потрібно зазначити, що іноді в такому ж значенні вживається термін «мотивування». Під внутрішньою формою мови В. Гумбольдт мав на увазі певну присутність «духу нації», що закріплено у структурі її мови: «...це постійне і єдине в цій діяльності духу, що піднімає членороздільний звук до рівня вираження думки, яка існує у цілій сукупності власних зв'язків і системності» [Гумбольдт 2001, 71].

З тенденцією вивчення іноземних мов у всьому світі та запровадження нових інноваційних технологій і методів з'явилася потреба у семантичному представленні слова, враховуючи його парадигматичні зв'язки. Це все зумовлює «відродження» інтересу до питання внутрішньої форми слова. У своїй праці «Мысль и язык» О. Потебня зазначав, що у слові розрізняється зовнішня форма, тобто його звукова оболонка, зміст, який об'єктивується через звук, а також внутрішня форма, або найближче етимологічне значення. Іншими словами, внутрішня форма слова – це відбиток того процесу,

завдяки якому мовою було створено те чи інше слово. За Ю.С. Масловим, це певний відбиток того руху думок, який мав місце на момент створення слова. Наприклад, у російській мові птах зозуля (рос. кукушка) називається саме так через звуки, які він відтворює «ку-ку!» (явище ономапопеї). Слово «вікно» має безпосередній зв'язок зі словом «око», тобто орган, що бачить (метаф. «вікно будинку – як око в людині»). Слово «чорниця» походить від назви самого кольору ягоди – чорний. Важливим є той факт, що такі «відбитки руху думок» іноді мають дуже яскраве вираження, а іноді залишаються непомітними. Це говорить про часткову втрату або навіть відсутність у того чи іншого слова внутрішньої форми. Так, наприклад, українське слово «в'язниця» походить від слова «в'язати», а слово «кімната» не має такого етимологічного походження. Італійське слово l'indirizzo (адреса) походить від слова indirizzare (спрямовувати, посилати). Для порівняння розглянемо приклади з китайської мови. Наприклад, 睡衣 (спати + одяг = піжама), 斑马 (смужка + кінь = зебра), 葡萄酒 (виноград + алкоголь = вино). Так, бачимо, що внутрішня форма в китайській мові виражається складовими морфемами, які в логічній комбінації «народжують» нове слово, тоді як європейські мови посилаються більше на етимологію, тобто на інші слова зі схожим лексичним навантаженням, що прийшли із прамов. З цього виходить, що, навіть якщо китаєць чи європеєць до цього не знали слова 斑马, то, зустрівши його в тексті, вони легко можуть здогадатися, яке значення цього слова. Маємо зауважити, що згідно із тлумачним китайським словником («现代汉语词典»), ієрогліф 斑 має як значення пляма (斑点), так і смуга, смужка (斑纹), тобто для китаєця це – майже однакові поняття. Якщо ж така ситуація виникне зі

словом *zebra* (зебра), то доведеться звернутися до словника, адже звукосполучуваність «zeb-ра» – лише комбінація складів, яка не має «внутрішнього змісту». *Zebra* з лат. *equiferus* «wild horse» (дикий кінь): *equus* «horse» (кінь) + *ferus* «wild animal» (дикий). При цьому потрібно згадати, що слово «зебра» походить з африканських мов, можливо негритянського діалекту бунда (Ангола), а в Європу його привезли португальські моряки в XV ст. Ми не можемо подати інформацію, в якій саме період слово прийшло на територію Китаю, але, беручи до уваги історичні факти, найімовірніше, що це відбулося після XV ст., хоча в китайській мові воно має більш виражену внутрішню форму.

Тут детальніше зупинимося на тому факті, що внутрішня форма слова повністю втрачається у запозичених словах [Шпет 1927, 33]. Г.Г. Шпет наголошує на тому, що навіть якщо запозичене слово і складається зі значеннєвих частин, то вони мають значення лише в тій мові, в якій вони були створені. Винятками є морфеми, які набули статус «інтернаціональних». Наприклад, антифашистський (проти фашистів), реорганізація (повторна організація). У цьому питанні ми не погоджуємося із вченим щодо повної відсутності форми, проте не можемо надати точного аргументу з цього приводу, оскільки Г. Шпет ототожнює гумбольдтівське поняття внутрішньої форми з поняттям, запропонованим О. Потебнею. Розглянемо декілька прикладів із китайської мови, але напочатку маємо зазначити, що далі мова буде йти про семантичний вид запозичень у китайській мові, а не фонетичний. Наприклад: 超短裙 (супер + коротка + спідниця) – міні-спідниця (迷你裙 – напівсемантичний вид, адже присутнє 裙); 維生素 (берегти + життя + елемент) – вітамін (維他命 – фонетичний вид запозичення). Отже, ці слова були запозичені з англійської мови і побудовані в китайській мові за логічним принципом, тобто на основі семантичного значення англійського слова було утворене нове поняття в китайській мові шляхом поєднання відповідних значеннєвих морфем; такий вид запозичень називають калькою. Калька як одна з основних форм запозичення в китайській мові дає можливість для більш ефективного

запам'ятовування слів при вивченні китайської мови як іноземної. Зустрівши незнайоме слово, методом логічного аналізу окремого ієрогліфа можна легко зрозуміти семантику слова і засвоїти його, тим самим збагативши свій лексичний запас. Тут детальніше розглянемо таке. За О. Потебнею, внутрішня форма слова – це ознака зі складу чуттєвого образу, яка зумовлює позначення предмета, або «стосунок змісту думки до свідомості», що показує, «як представлено людині її власну думку» [Потебня 1976, 112]. Розглянемо на прикладі, як представники різних народів сприймають однакове явище. Соняшник, або сонях (укр.), – назва, зумовлена схожістю квітки із сонцем, а також тим, що його квітка постійно повертається до сонця [Болдырев 1982, 354]; Sunflower (анг.) – сонце + квітка; girasole (італ.) – girare (повертатися) + sole (сонце); 向日葵, 朝阳花 (кит.) у напрямку + сонце + квітка з великим суцвіттям, або 转日莲 – повертатися + сонце + квітка на товстому стеблі; подсолнечник (рос.) – під + сонцем. Як бачимо з вищенаведених прикладів, українці та англійці мають подібне уявлення про соняшник, тобто «квітка сонця», коли італійці і китайці уявляють не просто квітку, а таку, що обернена до сонця; росіяни ж знайшли їй місце під сонцем. Власне, в цьому зв'язку О. Потебня вживає цілу низку виразів (внутрішня форма, етимологічне значення, представлення, знак, символ, аперцепція, *tartium comparationis* тощо), що часто виступають як синоніми, загрожуючи плутаниною. Щоб чітко розібратися в поняттях на основі «ієрархії» О. Потебні намалюємо схему: знак → термін представлення (уява – у вузькому розумінні і представлення – в широкому) → образ або символ.

Виділяють два основні типи внутрішньої форми слова, які називаються *словотвірний* (коли зв'язки встановлюються з іншим словом) і *епідигматичний* (формально-семантичні зв'язки, тобто коли другим значенням зв'язків виступає інше значення цього слова). Існують також і змішані типи. Словотвірний тип характерний для слів, які утворені від іншого слова, тобто будь-яке слово, що має дериваційну історію, обов'язково має внутрішню форму (укр. по-тяг, пере-їхати, з-робити; рос. дом-ик, пере-писать; італ. banka-rotta –

банкрот: банк + зламатися, l'ombrello (парасолька) від слова l'ombra (тінь), кит. 果汁 – фруктовий сік: фрукт + рідина, 长颈鹿 – жираф: довгий + шия + олень – припускаємо, що для китайців тут відіграли важливу роль роги у жирафа, через що його й ототожнили з оленем).

Щодо внутрішньої форми епідигматичного типу, то до такого типу відносять слова, які мають пряме і непряме значення, за умови, що початкове значення слова-джерела також є актуальним. Наприклад: укр. хвіст (у тварини і у літака), лисиця (метаф. хитра людина), рос. волнение (внутрішнє хвилювання), англ. glass (glass of water – міра об'єму), кит. 眼球 («眼睛 + 球» око + куля з англ. eyeball). Тут слід зупинитися на такому явищі в китайській мові, як лічильне слово, або класифікатор (量词, а за Люй Шусяном – 单位指称, досл. «мірні вказівні слова»). Це певний клас службових слів, які утворюють категорію числа. Призначення лічильних слів – вказати, до якої смислової категорії належить слово, з яким вони сполучаються [Маслов 1998, 86]. Останнє, у свою чергу, визначається залежно від тієї чи іншої ознаки предмета. Лічильні слова існували ще у стародавній китайській мові. Існує гіпотеза, що первісні люди не відрізняли конкретне від абстрактного, тобто якщо мова йшла про квіти, то казали «дві зв'язки квітів» (二束花) [Кірносова 2007, 94]. Ми вважаємо, що лічильне слово, не втрачаючи свого первісного значення, вказує на внутрішню форму іменника, який воно позначає, адже класифікатор ніби «спонукає» людину до певного уявлення. Наприклад, 三丸药, 三粒药, 三袋药 – три види ліків, але лічильні слова, які стоять в кожному зі сполучень, вказують на їхню форму: таблетка, капсула, пакетик. Лічильні слова є яскравим прикладом внутрішньої форми епідигматичного типу.

У більшості випадків внутрішня форма слова буває змішаного типу. Наприклад, в укр. такі слова, як «вушко» (у голки), «ручка» (у ножа), «спинка» (у стільця), «ніжка» (у стола) і т.д., безпосередньо співвідносяться не зі словами «вухо», «спина», «нога», «рука»; тут має місце епідигматичний вид: перенесення за функцією; крім того, слово «ручка» має дериваційне походження (воно утворене приєднанням

суфікса -к-, який має тут інше значення, ніж у «ручка – маленька рука»).

Інший приклад внутрішньої форми змішаного типу представлений словами з абстрактною семантикою, значення яких виникло шляхом метафоричного перенесення категорій та інших елементів матеріального світу; при цьому одне й те ж саме слово абстрактної семантики не має «конкретного» значення – значення мають лише складові морфеми. Наприклад, слова з рос. впечатление (печатль), влияние (литель), содержание (держатель); укр. започаткувати (початок), відношення (нести).

Внутрішня форма слова є багатофункціональним явищем. Воно поєднує різні явища в межах одного поняття і несе на собі психолінгвістичну реальність, тобто демонструє, як різні люди бачать по-своєму одну й ту саму реальність, яку потім «перекладають» на слова. За О. Потєбною, уявлення про те, що «істинним» значенням слова виступає його «первісне» значення, існує у свідомості мовців [Потєбня 1976, 112]. Тут звернімося до походження самого слова «етимологія». Воно виділилося як окрема наука не так давно, а ще в XIX ст. вживалося у значенні «граматика», при цьому саме слово означає «наука про походження слів» і утворене від грец. etymon, тобто «істина». Пошук того походного (тобто «істинного») значення виступає невід'ємним елементом мовної поведінки людини. Цікаво, що те саме було яскраво виражено і в китайській лінгвістиці.

Так зване «оживлення» внутрішньої форми, тобто вихід назовні прихованих значень, є характерним прийомом у поезії. Ми пропонуємо використовувати внутрішню форму слова й у вивченні китайської мови як іноземної. Вище наводилися приклади, які чітко демонструють той факт, що слова китайської мови мають більш прозору внутрішню форму, аніж сучасних європейських мов. Ми припускаємо, що це пов'язано з розвитком самої мови. Сучасна китайська мова (путунхуа) створена на основі пекінського діалекту та розмовної мови байхуа, яка після 20-х рр. XX ст. офіційно дістала статус літературної. Байхуа, у свою чергу, існувала паралельно з давньою писемною мовою веньянь, пройшла багатомісячну історію розвитку і внаслідок багатьох перетворень та видозмін набула сучасного виду [Зограф 1990, 70]. Отже, усі

слова, що ми використовуємо зараз (окрім запозичених), утворилися на основі асоціативних уявлень первісних китайців, іншими словами – що бачу, те й називаю. Як зазначає О. Потебня, разом із внутрішньою формою чуттєвий образ, спершу тьмянний і нечіткий, отримує у слові свою єдність, узагальнюється і лише тоді по-справжньому осягається. Ознака, виражена словом за допомогою внутрішньої форми, панує над рештою ознак, бо знову відтворюється при кожному новому сприйнятті, тоді як інші можуть усвідомлюватися лише зрідка. Таким чином, слово стає формою думки, оскільки саме в ньому відбувається відбір ознак. Як наслідок, воно бідніше на зміст, ніж чуттєвий образ, звідки своєю чергою вже усунена значна кількість вражень, що правлять йому за тіло [Потебня 1976, 118]. Так у процесі розвитку мови слова зберегли свої прямі зв'язки з явищами, які вони називають, адже майже не змішувалися з іншими мовами, як це відбувалося, наприклад, із китайською мовою. Сучасні ж європейські мови (італійська, англійська) походять від спільної пра-мови – латинської, а від старослов'янської – українська, російська, де внутрішня форма частково втратилася, видозмінилася. Китайська мова характерна більш вираженим внутрішнім наповненням, оскільки більшість слів зберегли у своєму вираженні (представленні) чуттєві ознаки явищ.

Щодо втраченої форми слова О. Потебня висуває думку, що, навіть, якщо внутрішня форма (представлення) щезає, ознаки можуть залишатися у вжитку. Наприклад, іменник *риба*, в якому зміст не представлений жодним способом, але існує певна кількість предикатів (характеристик), основою яких було це представлення, тому це слово (*риба*) зберігає свою атрибутивність: «цей чоловік – риба», тобто «плаває, як риба», «є холодним, як риба», «мовчазний, як риба», а в італійській мові існує навіть «здоровий, як риба» – ці вирази можна зрозуміти, згадавши, що риба плаває, німа, а також, на думку італійців, що хвороба риби ніколи не проявляється візуально: риба або здорова, або мертва.

Повернімося до того пункту, де пропонувався використовувати більш виражену внутрішню форму слова в китайській мові у процесі вивчення самої мови, а саме в опануванні ділового китайського мовлен-

ня. Нагадаємо, що для офіційно-ділового стилю характерні точність, однозначність, логічність викладу. Це зумовлює використання так званих маркерів, тобто кліше, мовних формул, які, на думку Л.І. Мацько, перебувають «на межі між фразеологією і синтаксисом» [Мацько 2005]. Звичайно, що опанування фразеологією китайської мови є доволі непростим завданням. По-перше, через давні витоки китайської фразеології, а по-друге, через саму специфіку фразеології як такої. Тут ми пропонуємо взяти за основу принцип радянського психолога Б.В. Беляєва. У своїй праці із психології викладання іноземних мов вчений подає схему: іноземне слово – поняття – предмет, де під поняттям він має на увазі лише такі поняття, які виражаються одним словом. «Сукупність загальних, абстрагованих і об'єднаних ознак утворює поняття, яке має свій зміст і наповнення» [Беляєв 1965, 123]. Визначення «поняття» за О. Потебнею збігається з цим визначенням, адже поняття є концептом, тобто суттю явища: поняття – річ – слово. Б.В. Беляєв наводить приклади, коли поняття, існуючи в одній мові, абсолютно відсутнє в іншій. Беручи до уваги специфіку фразеологізмів, їх можна ототожнити з поняттям, тобто фразеологізм дорівнює слову, адже фразеологія – це культурна спадщина народу, результат відображення національної культури, її колориту. Фразеологізми різних народів не можна ототожнювати, про це навіть свідчать способи перекладу фразеологічних сполук. Яким же чином ввести цю незнайому реалію у свідомість студента? Спробуємо проаналізувати на практиці.

Систематизована схема (за Б. Беляєвим)

1. Іноземне слово (вираз)
2. Поняття цього слова
3. Варіанти перекладу
4. Приклади

1. 种子基金

1. 种子 – 显花植物所特有的器官, 是由完成了受精过程的胚珠发育而成的。种子在一定条件下能萌发成新的植物体 – зерно, яке за певних (сприятливих) умов дає (пускає) паростки, що поступово перетворюються у рослину.

2. 基金 – 为兴办, 维持或发展某种事业而储备的资金或专门拨款 – кошти або

спеціальна позика, метою якої є здійснення роботи, підтримки і розвитку певної справи.

3. Установчий капітал (фонд) – еквівалент.

4. 支行对加入“种子基金”的企业, 贷款额度原则上按不得超过其交纳基金数的5倍(含)掌握。

II. 贝壳公司

1. 贝壳 – 贝类的硬壳 – мушля, тверда оболонка морської/річкової мушлі, зазвичай порожня всередині.

2. 公司 – 依法设立, 以营利为目的, 独立承担民事责任的从事生产或服务性业务的经济实体 – офіційно зареєстрований економічний орган, метою якого є забезпечувати клієнтів певними товарами чи послугами, отримуючи за це фінансову нагороду.

3. Бездіяльна компанія – еквівалент.

4. 因为金融危机大部分俄罗斯进口货物的公司成为了贝壳公司。

Потрібно зазначити, що в другому пункті (поняття) ми подаємо найперше

визначення за словником, хоча їх може бути декілька, включаючи переносні значення. Адже, як зазначалося вище, внутрішня форма слова «прихована» саме в його першому значенні.

Отже, маючи справу із фразеологією офіційно-ділового стилю китайської мови, ми перш за все пропонуємо акцентувати увагу на «внутрішньому наповненні» його складових елементів, а саме на первісному значенні кожного з компонентів. Запропонований метод полягає в аналізі окремих складових фразеологізмів за систематизованою схемою Беляєва, де основний акцент робиться на внутрішній формі слова, яка, як було продемонстровано вище, в китайській мові є більш виразною, аніж у європейських. Такий аналіз дає змогу краще зрозуміти поняття, що було закладено у вираз, а також легше запам'ятовувати вирази.

ЛІТЕРАТУРА

Баранов А.Н. Внутренняя форма как фактор организации значения дискурсивных слов // Труды международного семинара Диалог'98 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. Т. 1. Казань, 1998.

Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). Москва, 1975.

Беляев Б.В. Очерки по психологии обучения иностранным языкам. Москва, 1965.

Болдырев Р.В., Коломиец В.Т. Этимологический словарь украинского языка в семи томах. Т. 1. Киев, 1982.

Горелов В.И. Теоретическая грамматика китайского языка: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. Москва, 1989.

Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества // В. фон Гумбольдт. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. / Общ. ред. Г.В. Рамишвили. Москва, 2001.

Зализняк А. О месте внутренней формы слова в семантическом моделировании // Труды международного семинара Диалог'98 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. Т. 1. Казань, 1998.

Зограф И.Т. Официальный вэньянь. Главная редакция восточной литературы из-ва Москва, 1990.

Кірносова Н.А. Практична граматики китайської мови. Навч. посіб. Для студентів першого та другого курсів філологічного факультету. Київ, 2007.

Китайско-русский финансово-экономический словарь. К45 Более 15 000 терминов и словосочетаний / Под ред. Н.Х. Ахметшина, Хэ Жу. Москва, 2007.

Маслов Ю.С. Введение в языкознание, изд. 3-е. Москва, 1998.

Мацько Л.І. Стилїстика української мови: Підручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько; За ред. Л.І. Мацько. 2-ге вид., випр. Київ, 2005.

Потебня О.О. й актуальні питання мови та культури: 3б. наук праць. Київ, 2004.

Потебня А.А. Мысль и язык // В кн.: Потебня А.А. Эстетика и поэтика. Москва, 1976.

Шнет Г.Г. Внутренняя форма слова. Москва, 1927.

汉英辞典) 修订版缩印本 (/北京外国语大学英语系词典组织编。 - 北京: 外语教学与研究出版社, 1997.

晁继周 韩敬体. 现代汉语词典 - 北京: 商务印书馆, 2005.